

РОЗДІЛ 10 ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-5/55>

ЮРИДИЧНА АРГУМЕНТАЦІЯ ЯК РІЗНОВИД ЮРИДИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ LEGAL ARGUMENTATION AS A VARIETY OF LEGAL COMMUNICATION

Сковронський Д.М., к.ю.н., доцент кафедри
теорії, історії та філософії права

*Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

Юридична аргументація бере початок ще з періоду античності. Ключову роль в її започаткуванні відіграло зародження в Стародавній Греції демократії. Софісти стали першими учителями риторики й аргументації. Однак недосконалість ведення судової полеміки її учасниками, невміння та неспроможність належним чином і швидко реагувати на тези й промову опонента вказували на гостру потребу в побудові технологій аргументації, практичних умінь використання її теоретичних узагальнень. Тому природно, що одразу сформувалися два напрямки теорії аргументації: теоретичний, який ішов шляхом інтегрування політичної, етичної та діалектичної складової частини, й технічний, що стандартизував використання риторики загалом у житті тогочасного суспільства. Концептуальності ідеї юридична аргументація набула в другій половині XIX ст. Це зробили послідовники теорії позитивізму. Згідно з поглядами позитивістів, законодавець повинен передбачити в нормативній складовій частині все, а тому дедуктивний шлях допоможе знайти відповідь на будь-яке питання. Однак після Другої світової війни теорії позитивістів були поставлені під сумнів через звинувачення в підтриманні нацистського законодавства, а тому не осуджені злочини проти людяності й людства.

У риторичі серцевиною етапу підготовки промови є аргументація, під якою розуміють майстерний добір переконливих доказів та як результат – мистецтво дискусії. В основі аргументації лежить складна логічна операція, що є ланцюжком або комбінацією суджень як елементів доказу: теза, аргумент, демонстрація. Саме юридична аргументація в порівнянні з іншими видами аргументації має свої специфічні особливості. Однією з таких особливостей є вживання юридичної термінології, посилання на нормативно-правові акти. В юридичній аргументації встановлюються чіткі відмінності між різними видами аргументів і вимогами, які до них ставляться.

Ключові слова: риторика, аргументація, комунікація, гуманність, юридична аргументація, юридична комунікація.

Legal reasoning dates back to antiquity. The birth of democracy in ancient Greece played a key role in its inception. Sophists became the first teachers of rhetoric and argumentation. However, the imperfection of litigation by its participants, inability to respond properly and quickly to the theses and speeches of the opponent pointed to the urgent need to build technologies of argumentation, practical skills to use its theoretical generalizations. Therefore, it is natural that two directions of the theory of argumentation were formed at once: the theoretical one, which followed the integration of political, ethical and dialectical component, and the technical one, which standardized the use of rhetoric in general in the life of contemporary society. The conceptualization of the idea of legal reasoning acquired in the second half of the nineteenth century. This was done by followers of the theory of positivism. According to the views of the positivists, the legislator should provide for everything in the normative component, and therefore the deductive way will help to find the answer to any question. However, after World War II, positivist theories were questioned because of allegations of upholding Nazi law, and therefore not condemning crimes against humanity and humanity.

In rhetoric, the core of the stage of speech preparation is argumentation, which is understood as the skillful selection of convincing evidence and as a result – the art of discussion. Argumentation is based on a complex logical operation, which is a chain or combination of judgments as elements of proof: thesis, argument, demonstration. It is legal argumentation in comparison with other types of argumentation has its own specific features. One of such features is the use of legal terminology, references to regulations. Legal reasoning makes clear distinctions between different types of arguments and the requirements that apply to them.

Key words: rhetoric, argumentation, communication, humanity, legal argumentation, legal communication.

Актуальність теми дослідження. В юридичній аргументації поряд із логічними способами впливу застосовуються мовні й емоційно-психологічні прийоми переконання. Єдність юридичної практики й риторики як мистецтва виступу перед аудиторією налічує вже понад двох тисяч років. Адже правозастосовний процес імпліцитно передбачає наявність конфліктної ситуації, конфліктних аргументів, а це означає необхідність доведення власної думки, пояснення особистої позиції, а саме переконання в її істинності. Отже, юридична аргументація повинна коритися законам риторики, логіки, психосемантики. Ще античні філософи відзначали юридичну природу риторичної аргументації в залі суду. Цицерона й інших римських юристів можна вважати ідеалом вдалого поєднання здібностей юриста й оратора.

Стан дослідження. Теорія аргументації поповнювалася новими баченнями науковців різних історичних часів, починаючи від Аристотеля, Сократа, Платона, що заклали основи аргументації, та їх найближчих послідовників у римську епоху античності – Цицерона й Квінтиліана. А далі вона продовжила свій поступ у творчій діяль-

ності Т. Аквінського, П. Абеляра, Т. Гоббса, Г. Лейбніца, І. Бенґама, А. Шопенгауера, Ч. Беккіра тощо. Власне теорію юридичної аргументації розпочали й сформували як самостійний загальнотеоретичний напрямок Х. Перельман, Л. Ольбрехтс-Тітек, С. Тульмін, Р. Алексі, Ж. Дабен, М. Калиновскі, Ф. Еємерен, Ю. Габермас, Г. Струк, Ф. Шауер та інші.

Мета статті. Правозастосовний процес є інтелектуальною процедурою прийняття рішень, в якій залучені й раціональні, й емоційно-вольові, чуттєві компоненти внутрішнього світу людини, її правосвідомості. Водночас суттєво важливим моментом у застосуванні норми є впевненість правозастосовного суб'єкта в тому, що норма однозначно відповідає такій ситуації, та навпаки. Відповідно, сторони, спираючись на принципи змагальності й рівності, в судовому процесі ставлять перед собою завдання щодо формування такої впевненості або її руйнування. Звідси процес конструювання або деконструкції думки правозастосовного суб'єкта – це складний аргументаційний порядок дій. Тому для опису й вивчення в юридичній науці й розробляється теорія правової аргументації.

Виклад основних положень. Проблема судової правотворчості має давню історію: своїм корінням сягає ще періоду Стародавнього Риму з його преторським правом (*ius praetorium*), яке склалося на основі рішень (едиктів) претора (*praetor*) – посадової особи, що фактично виконувала судові функції. З тих часів цій проблемі присвячено безліч праць не лише учених-юристів [1, с. 38].

Варто було б насамперед звернутися до розуміння поняття *аргументація*. В загальному значенні – це процес обґрунтування людиною певного положення (твердження, гіпотези, концепції) з метою переконання в його істинності, доцільності [2, с. 36].

Теза (від грецьк. *θεσις* – положення, твердження) – будь-яке положення в спорі, викладення якоїсь концепції, теорії; у вузькому розумінні – основоположне твердження, принцип. У логіці – складова частина доведення, положення, істинність якого треба довести [2, с. 630].

В юридичній аргументації поряд із логічними способами впливу застосовуються мовні й емоційно-психологічні прийоми переконання. Єдність юридичної практики й риторики як мистецтва виступу перед аудиторією налічує вже понад двох тисяч років. Адже правозастосовний процес імпліцитно передбачає наявність конфліктної ситуації, конфліктних аргументів, а це означає необхідність доведення власної думки, пояснення особистої позиції, а саме переконання в її істинності. Отже, юридична аргументація повинна користися законам риторики, логіки, психосемантики. Ще античні філософи відзначали юридичну природу риторичної аргументації в залі суду. Цицерона й інших римських юристів можна вважати ідеалом вдалого поєднання здібностей юриста й оратора.

Юридична аргументація може бути як раціональною, тобто спиратися в процесі визначення істинності (хибності) на норму права або незаперечний факт, так і ірраціональною або емоційною, заснованою на моральних, етичних, релігійних, соціальних та інших способах аргументації. Для юриспруденції, яка в методологічному сенсі здійснила сучасний небачений поступ, озброївшись методами суміжних гуманітарних наук: логіко-семантичного, герменевтичного, психологічного, культурологічного, етнокультурного аналізу юридичних текстів, на часі постає завдання конструкції теорії юридичної аргументації, що відповідає на питання про її специфіку й форми; способи й методи; своєрідності в різних сферах правового життя суспільства – науці, юридичній практиці, правовій ідеології та правовому вихованні; галузевих особливостей; правотворчої та законопроектної аргументації та іншого. Причому зведення юридичної аргументації тільки до діяльності сторін у судовому процесі буде некоректним, оскільки це діяльність, в якій бере участь і правозастосовний суб'єкт, що є більшою мірою адресатом вказаної аргументації, але водночас і її суб'єктом. Наприклад, у мотивувальній частині рішення суду повинні бути зазначені й обставини справи, встановлені судом, а також доводи, за якими суд спростовує ті чи інші докази.

Варто нагадати, що в стародавньому світі виступи видних юристів в суді розцінювалися як головний вид аргументативного дискурсу, а аргументація в суді – як зразок аргументації. Не випадково в католицькому богослов'ї схоластичного періоду методика юридичної аргументації римських юристів використовувалася для аналізу й тлумачення тексту Святого письма. Вважається, що концепції, процедури, моделі аргументації в багатьох випадках не мають безпосереднього стосунку до права й були запозичені з юриспруденції. Водночас школи глосаторів і постглосаторів використовували техніко-інтерпретаційні аргументативні практики середньовічної схоластики й канонічного права.

Практика створення за кордоном теорії юридичної аргументації входить в основному в поле діяльності лінгвістів, філологів, філософів-логіків, проте юридичні дискусії вважаються основним предметом досліджування. Адже саме в юриспруденції проводяться істотні уточню-

вальні відмінності між висловлюваннями про їх ролі, вартості й функції в судовому процесі. Юридичні висловлювання виконують різні функції, зокрема заяви, претензії, скарги, подання прокурора, докази, висновки експертів, інтерпретації законів і норм, вироки й рішення суду тощо. Співзвучні відмінності на практиці, як відомо, мають безкомпромісне значення. Аргументи, що наводяться сторонами в судовому процесі, можуть навіть позначитися на розподілі важкості доведення [3, с. 44].

Для юристів фахові навички комунікації формують успіх в їх діяльності, тому юристи можна зарахувати до числа комунікантив-професіоналів. У суді їх діяльність є істинно змагальним діалогом. В інших випадках також важливий не тільки набір аргументів, а й техніка переконання. З наукового боку аргументація – надання доводів, доказів; сукупність доказів на користь чого-небудь. Аргументація виступає цілісним, складним явищем, яке регулюється певними логічними нормами й законами. Як мовна комунікативна практика, аргументація містить нелінгвістичні компоненти, світоглядно-етичні, психологічні параметри, що забезпечують внесення того чи іншого наукового знання в культуру [4].

В обмеженому сенсі правова, або юридична, аргументація є діяльністю правового мислення, метою якої є обґрунтування чіткої думки на визначений життєвий випадок у контексті права для переконання в його істинності, розуміння та прийняття суб'єктами правозастосовного процесу. У широкому сенсі юридична аргументація є логіко-комунікативним процесом обговорення юридично значущих ситуацій і норм, що їх регулюють.

Філософія доказів в юридичній аргументації ширша, ніж в інших сферах знань. Якщо в точних науках для доказу використовується дедукція із загальних посилок, то в судовій справі присутні показання очевидців, експертні висновки, речові докази, внутрішні переконання. Головна відмінність юридичних доказів від наукових полягає в тому, що вони завжди аналізуються «обмірковано», в єдиному порядку критеріїв оцінки, умовою цілісності якого виступає в тому числі і юридична сторона їх виявлення. Крім того, оцінка правничих доказів, на противагу отриманим шляхом дослідження, заснована на внутрішньому переконанні суду, водночас ніякі докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили, а отже, підлягають аргументації в судовому процесі. Теорія юридичної аргументації є складовою частиною теорії правової (юридичного мислення) [5, с. 7]. У зіставленні з іншими різновидами фахово юридичне мислення має специфічну техніку формалізації змісту й сенсу права, логіку й точність аргументації. Що стосується правозастосовної аргументації, то майстерність дотримуватися норм юридичного процесуального дискурсу, послуговуватися технологіями аргументації стає одним із найважливіших умов вдалої професійної діяльності. Не випадково перші університети суміщали курси риторики і юриспруденції.

Логічним кістяком аргументації служить обґрунтування. Однак логіка набирає чинності тільки тоді, коли чільні поняття вже окреслені й досягнуто угоди про їх розуміння. Тоді процес оперування ними набуває логічної форми. Але аргументація не зводиться лише до логічного переконання та обґрунтування. Логічна істинність міркувань – ще не гарантія істинності висновку, оскільки логіка сама по собі не встановлює правильність, істинність підсумків. Слід врахувати, що в деонтичній логіці правозастосовний суб'єкт може й повинен допускати в хід міркувань світоглядні аргументи, цінності, власні оцінні судження, пов'язані з правовою політикою, правовою ідеологією, духовно-моральними переконаннями й звичаями суспільства. Водночас аргументація є комунікативним процесом, спрямованим на адекватне сприйняття її точки зору й сенсу. Обґрунтування власної позиції в юридичному контексті передбачає використання специфічних переконань і певних технологій. Виходячи зі способів зв'язку аргументів, виокремлюють такі види обґрунтування, як

доказ, спростування, підтвердження, пояснення, інтерпретація, визначення, виправдання. Характерні відтінки, особливості обґрунтування та розуміння його особливих форм – доказування, виправдання, тлумачення – в юридичній сфері суттєво різняться. На юридичну аргументацію істотно впливає культура, громадська думка, історична епоха тощо. Наприклад, на рішення суду присяжних позначаються їхні професійні заняття, соціальний та економічний статус. Отже, обговорювані питання мають значення тільки у визначених хронологічних рамках, актуальні лише для такої аудиторії, а пошук справедливості, заради якої засідає суд, переноситься в нове поле – поле аргументації.

Юридична аргументація залежить від історико-політичного, етнічного, вікового, гендерного, соціально-економічного контекстів. Як відомо, в логіці й риторичі існують різні підходи до класифікації аргументів. Використовувані в ході юридичного дискурсу під час різних діалогічних ситуацій, вони діляться на два основних типи:

а) «до суті справи» – передбачають обґрунтування істинності висунутої тези;

б) «до людини» – спрямовані на формування певного переконання, що сприяє прийняттю тези.

Аргументи першого порядку – докази, які використовуються сторонами. Аргументи другого порядку – різні суспільні явища, які залучаються для переконання в істинності оцінки певних вчинків і мотивів або формування інтелектуальної помилки правозастосовного суб'єкта на свою користь. Саме завдяки їм аргументація виходить в залі суду за рамки чистої логіки, формального легалізму, вибору між раціональною дедукцією в рамках законності й прагматичною юриспруденцією, тобто граничною концентрацією на розумності, раціональності й релевантності [6, с. 77].

На наш погляд, особливе місце в системі юридичної аргументації займають відомості, які отримані на основі доказової презумпції, а також спираються на загальновідомі й преюдиціальні факти. Загальновідомі факти не потребують аргументації, преюдиціальні факти не тільки не потребують аргументації в судовому процесі, але й мають певну заборону на спростування, водночас такі факти мають об'єктивні й суб'єктивні межі. Правові презумпції як припущення про існування факту або його відсутності, поки не доведено інше, в судовому процесі можуть бути як незаперечними, так і спростованими судовими доказами.

Юридична аргументація в судових рішеннях, у тому числі й конституційної юстиції, є їх домінантою. Саме вона дає змогу зрозуміти, чому суд приймає відповідне рішення. Лише належно аргументоване рішення може вважатися правосудним.

Повнота й всебічність, істинність, об'єктивність і побудова юридичної аргументації на домінантах розумності й верховенства права, на конституційних і загальнолюдських цінностях суттєво позначаються на переконливості й справедливості рішення, сприйняття та виконання ухвал конституційної юстиції, особливо за відсутності законодавчо встановленого механізму їх виконання, сприяють посиленню гарантій верховенства Основного Закону

і його правової охорони. Тому дослідження юридичної аргументації в рішеннях конституційної юстиції завжди буде актуальним [7, с. 5].

Незважаючи на те, що в різних правових сім'ях склалися відмінні традиції юридичної аргументації, в будь-якій країні суд під час розгляду кожної справи натрапляє на ситуацію вибору й при всьому прагненні до неупередженості залежить від панівних у суспільстві моральних і релігійних поглядів, які не мають взаємозв'язку з логікою, забобонами й попередніми судовими рішеннями. Судді повинні зважати на різні аспекти справи, що розглядається, до яких належать ті чи інші аргументи, систематизуючи їх за градусом значущості, переконливості й достатності, оцінюючи їх на рівні особистої правосвідомості. Суддя зобов'язаний добре знати законодавство, юридичну доктрину, правову й судову політику, бажаючи досягти правосудного рішення. Судовий розсуд стає за такої умови інструментом, що дає право досягти формальності букви закону, оскільки правосуддя визначає пошук середини між унікальністю, своєрідністю конкретної справи й формальністю, догматичністю правових приписів, під які підводиться це провадження [8, с. 987].

У процесі правової комунікації досягається поле, де перетинаються думки сторін, де суддя намагається знайти середину й справедливе рішення. Водночас обвинувачення розглядає справу з висоти букви закону, загальності норм, а захист намагається показати його своєрідність, нетотожність з іншими справами, виявити помилки в підведенні до пропонованих звинувачень та абстрактних приписів.

Аргументація захисту найчастіше апелює до індивідуальних особливостей справи, а аргументація звинувачення – до закону, законності. Якщо державний обвинувач – виразник позиції закону, то адвокат – виразник позиції життя, співчуття та милосердя. Теорія юридичної аргументації тісно пов'язана з юридичною лінгвістикою та герменевтикою.

Будь-яка норма права захищає певну цінність. Тому, даючи оцінку справі, суддя зіштовхується з необхідністю виокремлення тієї чи іншої цінності, яка знаходиться в нормі. Тому його міркування та прийняття рішення залежать від ціннісного ставлення до життя, політичної та моральної оцінки. Будь-який суддя, будучи представником соціокультурної спільності, носієм етнокультури, несвідомо вносить правотворчий момент у процес правозастосування, реалізує ті уявлення про справедливість, які є домінівними на етапі розвитку суспільного життя.

Висновок. Отже, юридична аргументація є різновидом юридичної комунікації, результатом діяльності правового мислення, обґрунтуванням певної думки на життєвий випадок із метою переконання в її істинності, розуміння та (або) прийняття індивідуальним або колективним суб'єктом правозастосовної діяльності. Теорія юридичної аргументації містить відповіді на питання щодо специфіки й форм юридичної аргументації; способів і методів; своєрідності в різних сферах правового життя суспільства – науці, юридичній практиці, правовій ідеології та правовому вихованні; галузевих особливостей; правотворчої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козюбра М.І. Судова правотворчість: аномалія чи іманентна властивість правосуддя. *Право України*. 2016. № 10. С. 38–48.
2. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України; Абрис, 2002. 742 с.
3. Конституційна юрисдикція : підручник / за ред. д.ю.н., доц. Ю.Г. Барабаша та д.ю.н., проф., академіка НАПрНУ А.О. Селіванова. Харків : Право, 2011. 168 с.
4. Хоменко І.В. Логіка для юристів : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 224 с.
5. Авакян Т.В. Юридическое мышление в правоприменительном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Ростов на Дону, 2006. 186 с.
6. Давыдова М.П. О юридической природе нормативно-правовых предписаний: основные научные концепции. *Журнал российского права*. 2003. № 10. С. 77.
7. Арутюнян Г.Г. Конституционализм: уроки, вызовы, гарантии. *Віче*. 2012. № 2. С. 3–6.
8. Правова доктрина України: у 5 т. Т. 2 : Публічно-правова доктрина України / за заг. ред. Ю.П. Битяка. Харків : Право, 2013. 987 с.